

RITÓÓK ZSIGMONDNÉ

CSANAKI JÁNOS PESTI PAP LEVELE

Az országos Levéltár Zichy – levéltárában¹ található a következő levél:

[Címzés:] Egregio domino Franciſco Melith provisorii ac locumtenenti magnifici quondam Francisci Thewrek et domino ſibi observando. In Diosgiör.

Szolgálatomat irom kegh: mint bizot vramnak: | Sok keppen az kegh:ielmes wr Iſten oſtorauaal latogatia | az varat Dioſgiört, hog' illien hywſeges iambor | Iſten felö feiedelmeket ki wezen közzwle, minemwt | maſtanis ki wet az mi kegielmes vrunkat, ki | bizon' az mi ellenſeginknek az teſti ſrdgeknek | retteneteſsegekre vala, de immar az w ez világ- | bol valo ki meneſe batoragot ada nekik, wg' | hog' immar haniak magokat, hog' nincz Twri | Giörg'nel töb, kitwl volna feelmek, immar | az kegietlenſegbenis inkab mennek előb, melliet | kegh: iol lat, es tud, mind az altal ez az | mi vndok binönkert vagion, kit nekwnk erőſ-ſen kellene ſiratnunk, ig' az meg teres | vtan az vr az w hyw ſzolgaiaat az iambor | feiedelmeket meg tartanaia, de erre az ſze-gen' köſſegnek nem nag' gongia vagion, | meg latia azert meg minemw kegietlen az | Terek keze es mel' ſauanio. De kerem az | vrat hog' [ne] hagian feiedelem nelkwl hanem ellenfe-gnek biraſara aggion olliát mint az mi ke-gielmes vrunk kit ki wen az vr Iſten.

Touabba kegh: akaratiahol be kellett et iwni az mint ertem Marton deaknak, itt az ember | valtságaban az mi panczelt hozot el nem veuek | twle, hanem tömlöczre vetik vala, es ighen meg | niomorodot volna. Az vram kikkel be iöt es | wis nag' ſiraſſal könierge hog' az Iſtenert | ne hadnam, nem len mit tennem hanem | kezeſſe lek erette zent Giörg' napigh, az | Ambrus biro fogada hitire emberſegere hog' | rea erőlteti ſzöleiet hazat mindenet el aggia | meg ſem hag' itt kezeſſegben. Azert kö-niERGÖK kegh: hog' erőlteſſe rea kegh is, mert | ha az nap el iw hat niaualiat kel nagiot | zenuednem, en penig meg veremet is ki | ontanam az kereztien mellet ha kiuannaia. | Kegh: ſzolgaltáſſon velem en kegielmede vagiok. | Az vr Iſten tartſa nag' ſok ideiglen io egej-ſegben kegh: Peſten 28 martij Ao 1571.

Joannes Czianaki kegh: zolgaia

[A kurzív y az eredetiben ŷ; a w pedig ŵ.]

A levélíró Csanaki János 1564. január 18-án iratkozott be a wittenbergi egyetemre. Két társával, Károli Miklóssal, a Gáspár öccsével, és Félegyházi Tamással együtt indult el Debrecenből, bizonyára Méliusz támogatásával.

¹ OL Zichy levéltár. Missiles 02043.

A magyar coetus anyakönyvében is egymás után találjuk nevüket.² Az ekkortájt szokásos három tanulmányi év elteltével térhettek haza, hogy ki-ki most már szolgálatba álljon. Társairól tudjuk, hogy az új meg újabb tanoktól megbolydult Debrecennel küszködő Méliusz közelében maradtak,³ Csanaki sorsára csak következtethetünk abból, hogy egy 1570-ből származó adat szerint ekkor pesti lelkész volt.⁴ A török hódoltság területén levő pesti gyülekezet 1567-ben maradt pap nélkül, mikor korábbi lelkipásztora, Bélyei Tamás innen Jászberénybe került. A Dunamellék püspöke, Szegedi Kis István ekkor szólította haza kolozsvári tanulmányútról Skaricza Mátét, feltvén őt az unitárius eszméktől.⁵ Talán éppen Skaricza teremtett kapcsolatot a gyülekezeteit építő püspök és a Wittenberghől frissen hazatért fiatal pap között. „Krisztus Jézus szentelt vitéze” — így nevezte fiatalabb prédikátor társa Szegedi Kis Istvánt⁶ — életének példájával tanúsította, hogy mit vállal az, aki a török hódoltság alatt élő nép pásztorául szegődik. Csanaki vállalta ezt a sorsot, mert említett adatunk szerint 1570-ben már pesti lelkészként szerepel a wittenbergi coetus anyakönyvében, mint aki egy tallért küldött a hajdan őt is támogató intézménynek. Az adományt vivő Pesti Anthemius (vagy Anthonius) János talán már az ő neveltje volt.⁷

Városának és benne gyülekezetének meglehetősen vázlatos képét a 16. század utazóinak leírásaiból ismerjük. A Bécsből Konstantinápolyba tartó diplomáciai küldöttségek útja a Duna mentén vezetett. A fásasztó út nevezetes állomása volt a tisztelgés a budai pasánál, hogy zavartalan továbbjutásukat biztosítsák. Amíg a küldöttség ide eljutott, már látta Esztergom és Visegrád hajdani pompájának pusztuló emlékeit. A budai vár még több évtizedes elhanyagolt állapotában is csodálatot keltett a látogatóban. Az újonnan berendezkedett török hódítók mindabból, amit itt találtak, rendbehozták és átalakították azt, ami számukra a társadalmi élet vagy a kultusz céljaira szükséges volt. A budai pasák új középületekkel is díszítették fővárosukat, márvánnyal és bronzsal ékesített fürdőikről és istentiszteleti célokat szolgáló épületeikről az idegenek nagy csodálattal írtak.

Buda megtekintése után a követségek minden alkalommal átlátogattak a két partot összekötő hajóhídon a síkságon fekvő, vastag fallal övezett Pest városába is. A hátuk mögött hagyott úti élmények, a fehér és vörös márvány váltakozásához, az arany, de legalább is bronz csillogásához szokott szemnek Pest apró, elhanyagolt házaival, szűk, sáros utcáival szomorú látványt nyújtott. Még a korábban jó állapotban levő kőházak hiányzó üvegablakait is csak vászonnal pótolták. A város épületeinek nyomorúságos képével ellentétben az utcákon viszont nagy sürgés-forgás, eleven forgalom fogadta a látogatót.

² Album Academiae Vitebergensis. 2. Halle, 1894. 62. Thury Etele: Iskolatörténeti adattár. II. Pápa, 1908. 18. Neve a Matriculában: Schannack, a Coetusban: Tsanaki, majd Czianakius formában fordul elő.

³ Révész Imre: Debrecen lelki válsága. Száz. 70 (1936) 38—75 és 163—203., és ugyanő: Félégyházi Tamás. Száz. 71 (1937) 273—303.

⁴ Thury i. m. 37.

⁵ Skarica M. Stephani Szegedini vita. A Loci communes Basel, 1585. kiadásban 64'.

⁶ Tolnai Deesi Gáspár: Az utolsó időben eginehani regnalo bünökről. Várad, 1584. (59). RMNY 560.

⁷ Ld. 4. jegyzet. 1 tallér volt az adomány szokásos összege. Értéke kb. 25 kg marhahús, vagy 15 liter bor árának felelt meg. (1563-as pozsonyi limitáció szerint: OL Muz. Törzsanyag. 1653.) Anthemius János hazatérve budai pap lett. Földváry László: Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez. I. Bp. 1898. 50.

Az egymás hegyén-hátán levő apró boltokban nyugat és kelet portékáit kínálták a kereskedők. Mindent meg lehetett itt kapni, amit csak a vásárló keresett.⁸

A török adórajstromokból ismerjük Pest városa lakosságának lélekszámát is a 16. század második felében. A keresztyén magyarok száma ezekben az években mintegy 300 fő volt; rajtuk kívül 1500 mohamedán kereskedő és idegen katona — a vár őrsége — lakott a városban. A budai hegyoldal egy részének szőlősgazdái is a pesti mohamedánok voltak, ezeké volt az a kereken száz naszád is, amellyel jelentős kereskedelmi tevékenységet folytattak. A magyar lakosság az átmenő kereskedelemből húzott valamelyes hasznót, és a városfalakon kívül az amúgysem nagyon termékeny síkságot művelgette. 1562-ben 98 magyar családot tartottak nyilván Pesten, melyek mindegyike alig több mint egy forint adót fizetett évenként, míg ugyanakkor Budán a magyar családok, jövedelmüknek megfelelően ennek tizenhétszeresét fizették.⁹

A külső benyomások mellett az utazók szerettek volna persze minél többet tudni az itt élő népek életéről, műveltségi viszonyairól és arról, hogy a török uralom alatt hogyan próbálkoznak a keresztyén hívők kialakítani egyházi intézményeiket. Éppen ez utóbbit illetően már az első török terjeszkedés óta sokféle, és nem is mindig egyező híradást továbbítottak nyugaton. A követ-ségek útját megörökítő naplók lejegyzői több esetben német lutheránus lelkészek voltak, akik a meglátogatott keresztyén gyülekezetek felekezeti hovatartozását is megpróbálták tisztázni. Elsősorban a nagymarosi unitáriusok vonták magukra a figyelmet, akikkel olykor vitába is szálltak, ezenkívül Tolna virágzó mezővárosának jeles gyülekezete az, ahol hosszabban időztek, különösen ha lelkésze az átutazónak éppen wittenbergi tanulótársa is volt.

Ezekben az útleírásokban Budáról és Pestről is vannak tudósítások, melyek az egyházi élet kérdéseire is kitérnek. Stephan Gerlach lelkész 1573-ban Budán a keresztyén templomban latin iskolát talált. Egy a felekezete felől megkérdezett diák Melanchthon nevére hivatkozott. Az oltár előtt azonban Gerlach egy asztalt látott, és ezért gyanakodva írja: „sind sie uns der Calvinisterey verdächtig fürkommen, deßhalben wir ihn gefragt. Er aber geantwortet: sie hielten das Abendmahl nur allein unter einerley Gestalt.” A budai pap nevét ismerjük ebből az időből: Szováthi Gáspárnak hívták, a wittenbergi egyetemnek nem volt beiratkozott hallgatója. Gerlach tudósítása az egy szin alatti úrvacsoravételt illetően teljesen érthetetlennek tűnik. Valami félreértést kell feltételeznünk vagy az értesülésében, vagy a közlésében.

Salomon Schweiger Tübingenből származó lelkész Pesten 1576-ban meglátogatta a keresztyének templomát, hallotta, hogy papjuk az evangélium híve. A német polgár fontosnak tartotta azt is feljegyezni, hogy toronyórájuk és harangjuk nincsen, minthogy harangot Esztergom és Buda kivételével sehol sem lehet találni a török uralom alatt levő egész országrészben.¹⁰

Nem szólnak ezek az általában csak külsőségeknél időző tudósítások Buda egy nehéz keresztet hordozó keresztyén gyülekezetéről, a Csonkatoronyban raboskodó magyarok közösségéről. Csanaki pesti papsága idején itt írta „nehéz

⁸ Stephan Gerlachs Tagebuch. Frankfurt/M. 1674. és Schweigger, Salomon: Ein neue Reyßbeschreibung auß Teutschland nach Constantinopel. Nürnberg, 1619.

⁹ Káldy-Nagy Gyula: Harcias-szedők és rájuk. Bp. 1970. 115—120.

¹⁰ Ld. 8. jegyzet és Fekete Lajos: Budapest a törökkorban. Bp. 1944. 156—162.

vasnak alig hordozásában” szép fohászkodó énekét Palatics György.¹¹ Az itt sínylődők számára ezekben az években külön imádság is készült: „Könyörgés a töröknek dühösködése ellen, ki a Krisztusnak szent gyülekezetit és a keresztyén birodalmakat tellyességgel el akarja rontani és pusztítani. A budai Csonkatoronyban való raboknak és a több nyomorult keresztyéneknek szereztetett: kiknek ez imádság nem olyan hosszú, mint a kedve tölt testi keresztyéneknek.”¹²

1566-tól 1578-ig Szokollu Musztafa volt a budai pasa. Személyével foglalkoznunk kell, mert világi hatalma éppen addig terjedt, ameddig a Dunamelléki püspökség területén Szegedi Kis István, majd utóda kormányozta a gyülekezeteket. Csanaki Jánossal meg körülbelül egy időben kezdték pest-budai szereplésüket, és talán egy időben fejezték is azt be. A Takáts Sándor rajzolta portréból annyit mindenesetre elfogadhatunk, hogy szerette a békességet.¹³ Kitűnő családi kapcsolatai segítették szépen ívelő pályáján, az adott lehetőségekkel élve ügyesen gazdálkodott, gyarapította vagyonát, pompás épületekkel szépítette fővárosát. Sokaktól irigyelt pozícióját nem óhajtotta elveszíteni, s alattvalóinak nyugalma biztosította az ő gyarapodását. Ez teszi érthetővé sokszor idézett leveleit is, melyekben valamelyik majorjának a kassaiaktól papot óhajtott szerezni.¹⁴ Az adót ui., melyet tízévenként állapítottak meg újra, hiánytalanul be kellett fizetni a kincstárnak, ha közben az adózók megszöktek is. Ahhoz viszont, hogy az adózó nyáj szép rendben együtt maradjon, pásztorra volt szükség. Még adómentességet is biztosított a fennhatósága alá tartozó területen élő keresztyén papoknak, amit pedig más pasák nem tettek meg.¹⁵

Tudott azonban érdek nélkül is emberséges lenni, amit a „váci színjáték” esete bizonyít. Vádra látogatván 1576-ban, tiszteletére a bég látványos mulatságot rendezett. Egy foglyul esett egri vitézt oszlophoz köttetett, és egy oroszánt szabadított rá. Az oroszán azonban a tehetetlen embert nem bántotta, őrért viszont, aki megpróbálta a rab ellen ingerelni, szétépte. Ennek láttán a jelenlevő bégek a pasa előtt térdre esve könyörögtek a magyar ifjú életéért, mert Isten akaratát ismerték fel csodálatos megmenekülésében. A pasa szabadon is bocsájtotta — Isten olyan csodákat tesz, mint az ősegyházban —, fűzi hozzá az egykorú tudósító.¹⁶

Ezek az értesítések, melyeknek számát továbbiakkal is szaporíthatnók, csak esetleges és felszínes képét adják a hódoltságbeli keresztyén magyarság életének. Aki itt élt, vállálnia kellett a megváltoztathatatlan külső körülményeket, és ezek között gondot viselni magára és a nyájra.

Csanaki János fent közölt levele arra vet világot, hogy milyen különleges szolgálatot vett magára, amikor egy ilyen nyomorúságos kis gyülekezet lelki pásztora lett. A levél első részében a 16. században szokásos prédikátori

¹¹ RMKT VIII. 169—172.

¹² Huszár Gál énekeskönyve őrizte meg. Komjáti, 1574. I. CXIX'—CXXII. RMNY 353.

¹³ Takáts Sándor: A török hódoltság korából. Bp. é. n. 85—120.

¹⁴ Budai basák magyar nyelvű levelezése. I. Bp. 1915. 62—63. és 64—65.

¹⁵ Káldy-Nagy i. m. 73.

¹⁶ Takáts Sándor: Rajzok a török világból. I. Bp. 1915. 289. Az esetet Zeleméry László írta le, Dobó István unokaöccse, az esztergomi érsek birtokainak kormányzója. Tőle való a II. zsoltár „Zugódik, dul-ful magában ez világ” kezdetű parafrázisa, mely a 16. században nagyon népszerű volt.

feddést kapja a címzetten keresztül a „kösség”: az undok bűneinkért reánk bocsájtott testi ördög, a török, büszkén hányja magát, terjeszkedik is, mert Isten kivette a világból a hűséges, jámbor és istenfélő fejedelmeket, amilyen Túri György és Török Ferenc volt (Pápán és Debrecenben egyaránt a Török család pártfogolta a reformációt!). Térjünk meg, és akkor Isten a jámbor fejedelmeket is megtartja hívei boldogulására.¹⁷ A levél második részéből látjuk azonban, hogy a pesti pap nem maradt meg a mások feddésénél, szabadsága kockáztatásával tette szavát hitelessé, valóban mindenneknek szolgája volt, hogy mindeneket megnyerjen. A levél címzettje, Melith Ferenc,¹⁸ Török Ferenc tisztartója, egyik fogságba jutott emberét akarta kiváltani. A váltságba küldött páncélt a törökök nem tartották elégségesnek, hozzáját is tömlőbe vetették. A pap vállalta helyette a kezességet, most ő könyörög, hogy egy hónapon belül váltsák ki, különben nyavalyát kell szenvednie, nagyot. Méltán aggódott szabadságáért, mert a cserben hagyott kezesek irgalmatlanul megéreztek, hogy mely „savanyú” a török keze.

Melith Ferenc gondoskodott kiváltásáról, mert Csanaki a hercegszöllősi zsinaton 1576-ban már részt vett, neve ott található a kánonokat aláíró lelkészek között.¹⁹

Bizonyosan az ő papsága idején, 1574/75 fordulóján, volt Pesten fogságban Veresmarti Illés és két lelkésztársa, mindnyájan a Dunamelléki Egyházkerületből. A nagyharsányi hitvitában felül maradtak ugyan az unitáriusokkal szemben, a legyőzötteket át is adták ítéletre a töröknek, de az unitáriusok perújrafelvétellel éltek. A budai hitvitán Szokollu Musztafa előtt most már Veresmartiékat veszítettek. A pasa börtönét is csak úgy tudták elkerülni, hogy a budai és pesti bíró vállalta a kezességet pénzváltáságukért. A gondból és a gyalázatból jócskán juthatott a pesti papnak is, amíg háromszor 3333 forintos váltságdíjukat egész Magyarország kereszttyén gyűlekezeteitől összekoldulták.²⁰

Musztafa pasának három év múlva nevezetes találkozása volt a pesti pappal. Az esetről egy „ősz ének” szólt, melyet prózára váltva Szamosközi István jegyeztet fel:

„1578. szinte pünköszt napján... Nappal három órákor nagy setét felhő kezde lenni, tarta mind napestig, azután erős dörgés, csattogás, villámlás. Vala egy torony az várba... Számtalan sok porral volt rakva. Ez tornyot éjfélkor megütötte az menykü. Nagy fényességgel jött az kü alá, mint egy lámpás; ez tornyot és az mellette való palotákat mind elhánta vala... Igen sok kereszttyén rab volt az csonka-toronyban, ötszázig való, harmincégyet vesztett az kü benne... Az csonka-torony körül való őriző törökök mind elvesztek szörnyűképpen... Az Dunán való hídát is nagy helyen általszakasztotta volt... Az város kapui mindenütt megnyilt volt, házaknak ajtai azon-

¹⁷ Verancsics Antalnak Thury György haláláról írt latin nyelvű levele gondolatról gondolatra egyezik Csanaki két héttel korábban írt levelével. Verancsics Antal összes munkái. 10. Pest, 1871. 182—183. A protestáns prédikátor hangja és Verancsics katolikus-humanista latin nyelvű kifejezései csaknem fedik egymást. Nyilván mindketten az ebben az időben ilyen alkalmazásra használatos levélformulát használták.

¹⁸ Meliusz hozzá intézett feddő levele: Itk 39 (1929) 462—464. Vö. Studia et Acta II. 289.

¹⁹ Lampe—Ember: Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania. Utrecht, 1728. 293.

²⁰ Földváry i. m. 46—49. Kussán még 1576-ban is gyűjtenek váltságdíjukra. Száz. 29 (1895) 134.

képpen, lakatok, záruk megnyiltanak . . . Reggel, az nap hogy feltámadt volna, szerin-szerte széllal az hegyen az nagy füst vala, egyik az másikat nem látja vala. Az törökök széllal futottak reggel sirva-jajgatva, ki anyját, ki fiát, ki atyját kereste; az török azt mondja, hogy csak fizetett nép tizenkét száz veszett akkor. Basa háza az Duna mellett vala, onnat várban sirván megyen vala, azután sok ideig házából ki nem jött, gyászfekete ruhát csináltatott, és azzal siratta Buda veszését. Az pesti keresztyén papra igen haragudt, hogy ily hir volt, hogy az pesti pap ez veszedelmet jól tudta, és az végvárakba is az magyaroknak megírta volna, hogy ez következik Budára. Előhivatta az papot, szidalmazta, és az fejére pökött egynéhányszor . . .”²¹

A találkozás a budai pasa részéről alkalmasint az utolsó volt, mert a szultán, helytartóját, akit Allah így elhagyott, hamarosan eltétette láb alól. Nehéz volna megmagyarázni, hogy a jövendölés vajon az unitáriusok körében az 1570-re várt eschatologikus látomások kissé lemaradt változata-e, vagy pedig az Antikrisztus uralmának végét jelentő prodigiumok közé sorolandó, és akkor Szegedi Kis István vetése.²² A pesti papban azonban, aki végvári vitézekkel levelezett, aki a török romlását megjósolta, a törökösség vádjával aligha illethető, a törököt a testi ördöggel azonosító Csanaki Jánost gyaníthatjuk.

²¹ Történelmi Tár 1896. 742.

²² Szegedi Kis István: *Speculum Romanorum pontificum*. Basel, 1584. 13—23.

STUDIA ET ACTA
ECCLESIASTICA

EDITIO ECCLESIAE REFORMATAE AD
ANNIVERSARIUM QUADRINGENTESIMUM
REFORMATIONIS CONFESSIONI
HELVETICAE IN HUNGARIA ADDICTAE

REDIGIT: DR. TIBOR BARTHA
PRAESES SYNODI GENERALIS REFORMATAE ECCLESIAE

III.

STUDIA ET ACTA
HISTORIAM ECCLESIAE
HELVETICAE CONFESSIONIS
IN HUNGARIA
SAECULI XVI ILLUSTRANTIA

BUDAPESTINI, MCMLXXIII

TANULMÁNYOK ÉS OKMÁNYOK
A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ
TÖRTÉNETÉBŐL
A NÉGYSZÁZÉVES JUBILEUM ALKALMÁBÓL

III.

TANULMÁNYOK ÉS SZÖVEGEK
A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ
XVI. SZÁZADI TÖRTÉNETÉBŐL

DR. BARTHA TIBOR
ELŐSZAVÁVAL ÉS SZERKESZTÉSÉBEN ÍRTÁK

DR. BALÁZS LÁSZLÓ
BARCZA JÓZSEF
IFJ. DR. BARTHA TIBOR
BELICZAY ANGÉLA
D. DR. BUCSAY MIHÁLY
CZEGLE IMRE
CSOHÁNY JÁNOS
DR. KATHONA GÉZA
DR. KORMOS LÁSZLÓ

DR. MAKKAI LÁSZLÓ
MÁRKUS MIHÁLY
DR. NAGY KÁLOZI BALÁZS
DR. NAGY SÁNDOR BÉLA
PATAKY LÁSZLÓ
RITOÓK ZSIGMONDNÉ
DR. SZABÓ GÉZA
SZENTIMREY MIHÁLY
DR. ZSINDELY ENDRE

KIADJA
A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ
ZSINATI IRODÁJÁNAK SAJTÓOSZTÁLYA

BUDAPEST, 1973

MTA
KIK

487674

A szerkesztő tanácsadói

† DR. NAGY BARNA ÉS DR. MAKKAI LÁSZLÓ

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

M. TUD. AKADÉMIA
5459/1975

TARTALOMJEGYZÉK

E L Ő S Z Ó — Írta Dr. Bartha Tibor	7
---	---

I. RÉSZ

SZEGEDI KIS ISTVÁN

SVÁJCI THEOLOGIAI ELEMÉK SZEGEDI KIS ISTVÁN HITTANI NÉZETEIBEN — Írta: Dr. Kathona Géza	13
SZEGEDI KIS ISTVÁN SPECULUMA — Írta: D. Dr. Bucsay Mihály	107
SZEMELVÉNYEK SZEGEDI KIS ISTVÁNNAK A „SZENTHÁROMSÁGRÓL SZÓLÓ IGAZ TANÍTÁSÁ”-ból — Fordította: Róka Lajos	175
SZEMELVÉNYEK SZEGEDI KIS ISTVÁN „KÖZÖS HELYEK” című művéből — Fordították: Róka Lajos, dr. Tóth Béla	187

II. RÉSZ

MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER MŰVEIBŐL

MÉLIUSZ KATEKIZMUSA — Bevezeti és közli: D. Dr. Bucsay Mihály	217
MÉLIUSZ KÉT DIALÓGUSA — Ismerteti és közli: Dr. Kornos László	279
MÉLIUSZ IMÁDSÁGOS KÖNYVE — Bevezeti és közli: Márkus Mihály	343
MÉLIUSZ IGEHIRDETÉSEIBŐL — Bevezeti és közli: Dr. Nagy Kálozi Balázs ...	355
MÉLIUSZ GLOSSÁIBÓL — Bevezeti és közli: Dr. Nagy Kálozi Balázs	377
MÉLIUSZ ÉS ARANY TAMÁS. ELSŐ VITA A SZENTHÁROMSÁGTAGADÁSSAL — Bevezeti és közli: Dr. Makkai László	405

III. RÉSZ

A MAGYAR BIBLIA ÉS MAGYARÁZATA

A) BIBLIAFORDÍTÁS

A MAGYAR BIBLIAFORDÍTÁS ÚTJA KÁROLI GÁSPÁRIG — Írta: Czegle Imre	501
A VIZSOLYI BIBLIA ELŐLJÁRÓ BESZÉDE — Közli: Czegle Imre	517
ÖSSZEHASONLÍTÓ SZEMELVÉNYEK XVI. SZÁZADI REFORMÁTUS BIBLIAFORDÍTÁSOKBÓL — Összeállította: Márkus Mihály	537

B) A PRÉDIKÁCIÓ

A XVI. SZÁZADI MAGYAR REFORMÁTUS IGEHIRDETÉS — Írta: Ifj. Dr. Bartha Tibor	555
KÁROLYI PÉTER PRÉDIKÁCIÓIBÓL — Bevezeti és közli: Dr. Nagy Kálozi Balázs	563
DECSI GÁSPÁR PRÉDIKÁCIÓI — Bevezeti és közli: Dr. Szabó Géza	579
DERECSKEI AMBRUS PRÉDIKÁCIÓIBÓL — Bevezeti és közli: Dr. Szabó Géza	591
ALSÓLINDVAI KULTSÁR GYÖRGY POSTILLÁIBÓL — Bevezeti és közli: Dr. Nagy Kálozi Balázs	611
BEYTHE ISTVÁN POSTILLÁIBÓL — Bevezeti és közli: Dr. Szabó Géza	637
BEYTHE ISTVÁN ÁGENDÁJA — Bevezeti és közli: Pataky László	659
TOLNAI BÁLINT VERSES BIBLIAKOMMENTÁRJA — Bevezeti: Dr. Kathona Géza, közli: Beliczay Angéla	679

C) KÁTÉ ÉS KÁTÉOKTATÁS

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁCIÓ XVI. SZÁZADI TANFEJLŐDÉSÉNEK PROBLÉMÁI ÉS A REFORMÁTUS KÁTÉIRODALOM — Írta: Dr. Kormos László	711
SZIKSZAI HELLOPOEUS BÁLINT KÁTÉJA — Bevezeti: Dr. Nagy Sándor Béla, közli: Szentimrey Mihály	727
FÉLEGYHÁZI TAMÁS DOGMATIKÁJA — Bevezeti és közli: Dr. Nagy Kálozi Balázs	771
FÉLEGYHÁZI TAMÁS KÁTÉJA — Bevezeti és közli: Márkus Mihály	805
PATHAI ISTVÁN KÁTÉJA — Bevezeti és közli: Pataky László	837
SIDERIUS JÁNOS KÁTÉJA — Bevezeti és közli: Barcza József	849
SZILVÁSÚJFALVI IMRE PEDAGÓGIAI INTELMEI — Bevezeti és közli: Dr. Nagy Kálozi Balázs	877

IV. RÉSZ

EGYHÁZTÖRTÉNETI DOKUMENTUMOK

A) TÖRÖK KÉRDÉS

A XVI. SZÁZADI REFORMÁTUS EGYHÁZ ÉS A TÖRÖK — Írta: Csohány János	891
ESZÉKI IMRE LEVELE FLACIUSHOZ — Bevezeti és fordításban közli: D. Dr. Bucsay Mihály	903
THÚRI FARKAS PÁL KÖRLEVELE — Bevezeti és fordításban közli: D. Dr. Bucsay Mihály	911
CSANAKI JÁNOS PESTI PAP LEVELE — Bevezeti és közli: Ritoók Zsigmondné	921

B) SVÁJCI LEVELESLÁDA A REFORMÁCIÓ KORÁBÓL

PESTI MACARIUS JÓZSEF LEVELEZÉSE BULLINGER HENRIKKEL — Bevezeti és közli: Dr. Zsindely Endre	933
MAGYAROK LEVELEI A ZÜRICHIEGYHÁZHOZ — Bevezeti és közli: Dr. Zsin- dely Endre	955
WOLFGANG MUSCULUS MAGYAR KAPCSOLATAINAK DOKUMENTUMAI — Bevezeti és közli: Dr. Zsindely Endre	969

C) MAGYAROK WITTENBERGBEN

LASKAICSÓKÁS PÉTER „DE HOMINE” CÍMŰ MŰVÉNEK ELŐSZAVÁBÓL — Bevezeti és közli: Dr. Balázs László	1005
---	------